

SZÁDECZKY-KARDOSS IRMA

REFLEXIÓK

**ALMÁSI TIBOR: „A Szádeczky-Kardoss család
származási helyére vonatkozó legkorábbi okleveles adatok” c.
összeállításához**

**KÉZIRAT,
Családi használatra.**

Budapest, 2005. május.

Mindenkit köszöntök ezen családtörténeti dokumentációnk kíséretében, ami nemrég eltávozott **kedves rokonunkra, Szádeczky-Kardoss Samura** emlékeztet minket. Felesége, **Olajos Terézia** bízott rám néhány kötetet, Boldizsár nagyapánk leszármazottainak szánva. Átolvasva, az a gondolatom támadt, hogy jogtörténeti szempontokkal kiegészítve, talán még teljesebbé tehetem ezt az értékes munkát. Sietek Teréznek is mielőbb megküldeni, hogy ha egyetért vele, a szándéka szerinti további példányokhoz is mellékelhesse. Annál is szükségesebben, mivel a szakirodalomban felmerült a most ismert legkorábbi, IV. Bélától származó adománylevelünk hitelességének vitathatósága, sőt: egyenesen a hamisítás feltételezése is.

Az Árpád-kori dokumentumok jogi tartalma révén leginkább a bizonytalansági ponthoz fűzhetek olyan észrevételeket, amelyek segítségünkre lehetnek a bizonytalanságot a lehető legszűkebb körre szorító értelmezésben¹.

I. A királyi adománylevél és a trencsényi megyéspánok ítéletének értelmezéséhez:

A számunkra leg súlyosabb - mert etikai töltetű - bizonytalansági pont az **1. szám alatti adománylevél** lehetséges hiteltelensége: részben formai, részben tartalmi sajátosságok alapján.

A hitelességi kétség egyik érve a javított évtizedű 1259-évi keltezésnek a „hitelesítő” kanonok tisztségbe kerülésével (1260) való ellentmondásossága, és a király uralkodási évének (annus regni) ugyancsak kétséget keltő hiányossága. Ez utóbbinál ugyanis elmaradt a „huszon ...” felüli év jelölése. Mindezen jellemzők együttesen teszik egyrészt kétes hitelűvé, másrészt bizonytalan - 1259 vagy 1260 évi - keltezésűvé az okiratot.

¹ Számítva arra, hogy a tanulmányt mindenki ismeri, igyekszem a szószaporító magyarázatok mellőzésével a lehető legrövidebbre fogni ezt a kiegészítő kommentárt.

Almási Tibor az 5. oldalon idézi fel Szentpétery Imrének és Rómer Flórisnak az oklevélhamisítást elvető, s az oklevél hitelessége mellett szóló érveit, s azokat erősítő saját véleményét pedig - a hitelességi kétely fenntartásával - a hitelesség javára azzal összegzi, hogy „*az 1260 augusztusa utánra tehető írásba foglaláskor esetleg felmerülhetett az 1259-re érvényes annus regni második jegvének kérdéses volta, s mint tisztázandót befejezetlenül hagyják az évjelölést, ám az mégis kiegészítetlenül marad*”.

Márpedig ezeket a kétségozlató feltevéseket maga az oklevél is alátámasztja, a valójában két különböző királyi döntést összefoglaló tartalmával!

Az oklevél ugyanis nem egy, hanem két királyi adományt tartalmaz. Mégpedig két idősíkbba helyezve, úgy, hogy az első - a vár népeinek várjobbágyi elitjéből a szerviensek sorába emelést és a dulói adományt - korábbi eseményként írja le, míg a másodikat - a Premysl kérésére adott öröklési privilégiumot - egy későbbi eseményre és időre utaló megfogalmazásban.

A dulói adományról szóló első rész előbb az adományozás feltételként is jellemző jogi aktusait beszéli el már megtörtént múltbeli eseményként: „.... teljességgel **kivettük** a fentebb említett vár alól, s azt „**nekik adományoztuk** ...”, majd a döntés végrehajtását is jelzi a következőkben: „.... mely birtokba hívünk, Fonch fia Bencdck, logkedvcsbb hitvesünk tárnokmcsterc, egyben a fentebb nevezett vár /ti.: Trencscn/ ispánja által **vezettettük** be őket, s miként ezen vár ispánjától, továbbá a sűrűn emlegetett vár jobbágyaitól, illetve a nyitrai káptalantól is **értesültünk** róla, a fent nevezett föld határai ebben a rendben különülnek el /következnek/: ...”. **Az oklevél ezen része tehát egy korábban elhatározott és kinyilvánított rangemelő adományról és egyben annak a szerkesztés idejére már megtörtént birtokbaadással és határkijelöléssel végbe is vitt végrehajtásáról tájékoztat.**

Az oklevél második részében - feltehetően az oklevél kiállításával (írásba foglalásával) vagy annak előkészítésével egyidejű kérés alapján - egy másik, és sorrendben is a második adomány következik, az öröklési privilégium: „*miután pedig mindezek **ekként elintéződtek**, a gyakran emlegetett **Premysl színlünk** elé járulván elmondta nekünk hogy nélkülözi a gyermekek vigaszát, azt kérve alázatosan tőlünk, hogy birtokai*

kegyünk jóvoltából fentebb írott atyafiai (ti.: Sadoch és Balázs) rendelkezésébe és hatalmába szálljanak. Mi tehát hajolván az ő kérésére, {...} birtokait odaadtuk sűrűn említett atyafiainak örök jogú birtoklásra”.

Tehát bár egyetlen oklevélbe foglaltan, de más-más időpontban történt a dulói föld-adománnyal a szerviensek sorába emelő döntés, majd Premysl kérésének teljesítése. Tipikusan olyan helyzet, amelyben az oklevél megírójának (scriptor) olyan gondot okoz a keltezés, amelyben nem ő dönt arról, hogy melyik királyi intézkedéshez igazodjék az. Következésképp nyitva kell hagynia a pontosító kiegészítés lehetőségét. Ez valóban vezethetett az oklevélkeltezés harmadik számjegyének (60-ról 50-re) javításához, és az annus regni befejezetlenségéhez. Mégpedig éppen a hitelességet erősítően. Például azt valószínűsítve, hogy az egyik királyi elhatározás (talán országjárás alkalmával) 1259 október 14 előtti, a másik az után, akár már 1260-ban történt, s ez okozta hogy az oklevél - talán nem is valamennyi, éppen csak ezen példány - keltezési kiegészítetlenül maradt. (Ez egyúttal bepillantást is enged a korabeli adminisztráció ügyintézési folyamatot is jelző bürokratizmusába. Nem utolsó sorban a feljegyzési és jelentéstételi írásbeliség szokásairól és az ügyintézés hatásköri lépcsőzetességéről tájékoztatva. De ennek részletezése nem az itteni keretek közé vonható kérdés.)

*

A hitelességi kétség más érvei tartalmi vonatkozásúak. Amint az 5. oldal harmadik harmadában olvassuk, a hitelességi kétség másik érve az, hogy a földbitorló horóci szomszédokkal való későbbi pereskedések során - a 2., 4. és 5. számú oklevélben - őseink nem hivatkoztak a királyi adományra, holott a birtokvita feltételezett tárgya az itt juttatott dulói adományföld, vagy annak egy része. E feltevést erősítheti a tény, hogy a birtoklási vita az adománylevélben is említett horóciakkal támadt, az adománylevélben is megjelölt határszakasz mentén.

Saját értelmezésünknel nem érdektelen, hogy az időrendbe tett és a hitelességi kétely kapcsán hivatkozott 1., 2., 4. és 5. alatti okirat különböző, s egymással nem egyenértékű jogi aktusok dokumentuma:

- az 1. számú okirat fő tárgya a szerviensek sorába emelő királyi birtokadomány (1258-1260),
- a 2. számú okirat egy birtokvitát rendező várispánsági udvarbírói ítéletlevél (1260-1263),

- a 4. és 5. számú okiratok (1268 és 1272) egy későbbi², de ugyancsak várispánsági udvarbírói ítélet végrehajtásának káptalani tanúsítványai.

Közöttük csak az adománylevélnek (1) és az ítéletlevélnek (2) van birtokhatár-kijelölő szerepe.

Előrehocsátott véleményem szerint nem azonos határszakaszra és nem azonos földterületre vonatkozóan.

Nézzük mit mond az 1. sz. adománylevél, IV. Béla király oklevele, ama bizonyos dulói adományföld hatáiról különösen az érintett határszakaszról: „a határ kezdete a Vág folyótól, a **Premezleyez** nevű helytől indul ki és felemelkedik egészen a szóban forgó **Premysl malmáig**, inentől keresztül megy egy mezei földön és a Vazuch nevezetű vízen a Nedelychtelky nevű helyhez, ahonnan egy mezei földön át kettős határjelekkel elválasztva a várnépek földjét, egyenesen halad Zabreghez, majd onnan egy kiszáradt völgyhöz, ahol két határjel van - az egyik egy hársfában, a másik egy gyümölcsfában -, azután földből emelt kettős határjelek mentén felmegy egy nagy hegyre egy bérchez, ahol lezárul az előbb mondott várnépek határa; onnantól át a bércezen Thuhene faluval tartván határt négy szögletes határjelig halad, amelyek a Mikus-falvabeli hospesek valamint Ledychei Márk ispán között jelölik a határt, majd a négy határjeltől egy bércezen át leereszkedik a Zuhycha nevű folyóba - miközben a nagy út és az említett folyó között két földből emelt határjel áll -, majd e folyón keresztül³ visszatér a fentebb említett Vág folyóba, s ott bevégeződik a fentebb mondott föld határa”.

A 2. sz. ítéletlevél fordítása az adott perben vitás határszakaszt a következőképpen írja le: „a határ kezdete a Suchyca patakánál, Ledychna-i Márk ispán két határjeltől indul, amely patakon át végig földből emelt határjelek mentén leereszkedik a Vágba, amely Vág folyóban végződik”.

² 1260-1263 után és 1268 előtti időre tehető keltezéssel.

³ A „folyón keresztül”: ez a Zuhycha folyóra utaló „per quem” hagyományos fordítása. Én itt lebecsületesnek és pontosabbnak vélem az „ezen /e folyón/ végig”, vagy az „ez /e folyó/ által” avagy az „ezen /e folyón/” tér vissza a Vághoz fordítást.

Bármilyen nehéz is az adománylevél határvonalát követni - főleg a helynevek és határjelek nagy részének mai azonosíthatatlansága miatt -, meg kell látnunk, hogy ez a két oklevél nem ugyanazt a határt írja le, de még csak nem is azonos határszakaszt. Egybevetésük nyomán kétféle értelmezés lehetséges:

a/ mindkét határ csupán keresztezi a Suchycát⁴, illetve a valószínűbb értelmezés szerint

b/ az adománylevél határa a nagy út és a patak közötti kettős határjel érintése után belép a vízmederbe, s abban halad tovább a Vágig; míg az ítéletlevél határa a nagy út és a patak közötti kettős határjelnél csatlakozva a másikkhoz, a patak közelében „földből emelt határjelek” mentén éri el a Vágot. S bár vitatható, hogy a Márk ispánénak mondott két határjel vajon a Mikusfalvi határban lévő négy szögletes határjel ketteje, avagy a nagy út és a Suchyca közötti két határjel, ez utóbbinak van nagyobb valószínűsége, mivel a kettő között más tulajdonost nem említ az adománylevél, a sorrendből (és a térképen is látható települési és terepviszonyokból) pedig az következtethető, hogy a négyes és kettős határjel közötti szakaszon Duló földje nem a horóciakkal, hanem Lednichei Márk földjével határos. Az ítéletlevélbeli határvonal kezdete pedig minden valószínűség szerint Lednichei Márk nagy út és a Suchyca közötti kettős földhalma volt, és csak ezen túl következett a horóci szomszédság.

Ám bármelyik értelmezést vesszük is alapul, sehol nincs közös szakasza, mindössze egyetlen közös /azonos/ pontja van a két határnak: a **kettős határjel**, amelynél a dulói föld határa elhalad, hogy belépjen a Suchyca medrébe, a vitatott földterület határa pedig - a határpataktól bizonyos távolságban - onnan indul, s a patak mellett földből épített jelek mentén halad a Vágig.

Feltehetően az *adománylevél* tartalma és az azonos határszakasz vétele determinálja az ítéletlevél határleíró részletének magyarrá fordítását, s abban azt a tendenciát, amely az ítéletben leírt földdarab határát a dulói adományföld patakmenti határszakaszával azonosítja. A latin szöveg azonban - a szavak jelentésváltozatai

⁴ E patak neve négy különböző változatban szerepel az oklevelekben (Suchuicha, Suchyca, Zuhuice, Zuchuice.). Én a magam mondandójában a Suchyca változatot használom.

révén - a jogi tartalom logikájának megfelelőbb (az adott földterületek jogi helyzetének nyilvánvaló különbözőségét pontosabban követő) fordítást is lehetővé tesz.

A vitás földnek az *Ítéletlevélben* kijelölt határa a latin szövegben: „incipit prima meta a duabus metis Marci comitis de Lednicha⁵ circa rivulum Suchyca vocatum per quem descendit in Vag per continuas metas de terra factas in quo flumine Vag terminatur”. Az általam értelmezett magyar fordításban⁶: „kezdődik az első határ/jel⁷/ a Suchycának nevezett patakocska közelében⁸, Lednichai Márk ispán két határjelétől melyen át (ti.: a két határjel között⁹) avagy melynél leereszkedik - végig szorosan egymás mellé (continuas metas de terra factas¹⁰) földből emelt határjelek mentén - a Vág irányába, amely Vág folyóban végződik”. Álláspontom szerint ez a mondat nem arról szól, hogy a határ a patakban halad, ellenkezőleg: földből emelt halmok jelölik, amikről viszont épp ezen a szakaszon az adománylevél mit se szól! A patakok esőzéskor, olvadáskor kiáradó természetére tekintettel kézenfekvő a „végig szorosan egymás mellé földből emelt határjeleknek” a continuitas folymatosságára tekintettel a patak útját kísérő gátként való értelmezése és fordítása.

⁵ Az adománylevél Ledniche-i, az ítéletlevél Lednicha-i változatot használ.

⁶ Nem hagyható figyelmen kívül, hogy az oklevél eredeti szövege nincs mondattagoló írásjelcckkel /vesszőkkel/ tagolva. A tagolás újkori, közzétételi eredetű és önkényes. Az itt ajánlott változat független az írásjelektől, és a klasszikus latin szörendben keresi a mondat értelmét.

⁷ A latin *meta* jelent határt, de ezen kívül jelent kúpot, piramist (ami földhalmot is jelenthet), ezen kívül fordulópontot is.

⁸ A latin *circa* magyar jelentései közül a közel hozzá, körül, környékén jelentést vettem alapul.

⁹ Ha a „per quem”-ot nem a két határjelre értelmezzük, hanem a patakhoz tartozóan, akkor - földből emelt határjelekről lévén szó - a „végig mellette” értelmezés a kézenfekvőbb, hiszen maga a patak is a Vágba tart, tehát az ugyanazon irányba futó határjelek nem azt keresztezve, s nem azon át haladnak, hanem vele párhuzamosan, mellette, közelében, stb.

¹⁰ Vö.: a continuo-continuus megszakítás nélkül folytat, szorosan egymás mellé illeszt, összekapcsol, egyesít, illetve összefüggő, szakadatlan, közvetlenül egymást követő, folytonos jelentéscével! Aminck a XIX. századi fordítás úgy látszik nem tulajdonított jelentőséget.

És ha a határszakaszt itt így értelmezzük, mindjárt fény is derülhet a földfoglalások és a vizzály okára, hiszen a gát, ha az egyben határ is, a rajta túl lévő földet és lakóit, a horóciakat, mind jogi mind terepviszonyi értelemben elrekeszti a víztől, és annak minden hasznától, *a dulói földnek biztosítva ezen előnyöket!* ...

Így tehát ezzel a fordítási és értelmezési változattal együtt minden eddigi jel arra utal, hogy nem azonos - még részben sem azonos - földterületekről van szó, hanem olyanokról, amelyek a Suchyca patak mentén szomszédosak egymással. Egyik oldalon a dulói föld, a másikon pedig egy kischbnek - ártéri sávnak - vélhető túlpárti terület: a patak gáttal elzárt halparti ártere, melynek Dulóval való szerencsés szomszédsága meghatványozza az adományhírtok értékét, s azon a gazdálkodás hatékonyságát.

Ezt támasztják alá azok a tények is, hogy

a királyi adománylevél szerint

- az adományozáskor a Premysl és Nosk testvérpárnak már voltak Duló környékén birtokaik, hiszen „valamennyi birtokukkal együtt” lettek felvéve a királyi szerviensek sorába, és csak ezt követi a dulói adomány;

- Premysl malma is határos volt az adományfölddel¹¹;

- a kijelölt határvonal (Vágtól Vágig) körbekeríti az adományföldet;

az ítéletlevél határjelei viszont

- nem körbekerítik az adott területet - feltehetően azért, mert a patakon inneni rész is Sadochék kezén lévén, erre nincs is szükség -, hanem csak a kettős határjel (vagyis az adománylevél határához való csatlakozási pont) és a Vág között a gáton futó, és a horóciaktól elválasztó határvonalat jelölik így ki;

- a peres földterületet soha nem adományból eredő, hanem öröklött földjükként említik őseink (királyi adományra csak az eskütől „megátalkodottan” elfutamodó pervesztes horóciak hivatkoztak: bizonyítatlanul);

végül, de korántsem utolsó sorban

¹¹ Nem lehetetlen, hogy a Premezleyez helynév is Premysl-birtokot fed, már a mássalhangzótorlódást feloldva.

- míg az adománylevél dulói földről beszél, a peres iratokban szereplő földterületet sehol nem mondják dulóinak (dulóhoz tartozónak, duló részének, duló határának), viszont

- mind a 4. mind az 5. számú végrehajtási tanúsítványban „bizonyos, a Zuhuice/Zuchuice nevű patak mentén fekvő föld”-nek nevezik a kérdéses területet, nyilvánvaló jeleként annak, hogy itt nem a dulói - tehát nem a közismert /megkülönböztető/ nevet viselő - birtokról, vagy annak egy részéről van szó.

Tehát a jogi relevanciájú differenciálás és a helyszíni körülmények is okleveleink hitelét erősítik. Egyben Almási Tibor azon következtetését is, miszerint a kételyekhez vezető „*ellentmondást csak az oldhatná fel - s mint látjuk, fel is oldja! -, ha mégsem ugyanarról a földről lenne szó az említett okiratokban!*” ...¹² A két oklevélnek minden valószínűség szerint, valóban nem ugyanazon földterület a tárgya, és a királyi diploma nem egy elveszett eredeti oklevél interpolált változata, hanem valószínűleg maga a valódi. Ez ad magyarázatot arra is, hogy a későbbi jogvita során a horóciakkal szemben „*miért nem bizonyított Sadoch pap és Balázs tulajdon birtokjoga mellett IV. Béla adománylevelével!*” ... Mert ugyanis az nem a peres földterületre vonatkozik! A hivatkozás hiánya pedig nem azt jelenti, hogy akkor ez, vagy ilyen adomány nem létezett, hanem hogy a peres földdarab nem a dulói földből lett elbitorolva.

II. A perek és a peres föld kérdéséhez:

A Szerző a Nyitrai Káptalan által kiállított 4. sz. tanúsítvány-oklevél kommentárjában ezt írja: „*Tartalmi elemei kapcsán viszont úgyszólván megválaszolhatatlan kérdésekbe ütközünk, ha a benne foglaltakat összefüggésbe igyekszünk állítani az 1., 2. és 5. szám alatt közölt iratok információival!*”, vagyis az adománylevél, a trencsényi várispánsági ítéletével valamint a négy évvel később kelt hasonló káptalani

¹² V.ö.: az Összeállítás 5. és 10. oldalain írt értelmezéssel.

végrehajtási tanúsítvány adataival. Ezeket az iratokat ugyanis a Szerző úgy értelmezi, mint egyazon dűlői földterületre vonatkozó dokumentumokat.

Úgy vélem, hogy a jog ebben is segítségünkre lehet.

Vizsgálódásunkat megelőzően előre kell bocsájtani, hogy a 2. számú ítéletlevélnek is van egy káptalani átirata a 3. sorszámmal közölt oklevélben¹³. Ennek szempontunkból is fontos jellemzője, hogy nem Sadoch és Balázs, vagy a család más tagja kérte az átiratot, hanem az ítéletlevél bírái, Kumorzán és Tamás trencsényi várispánsági udvarbírák rendelték meg. Tehát nem Sadochnak és Balázsnak volt rá szüksége a Horóciakkal szemben, hanem („hivatalból”) a trencsényi várispánságnak, törvénytmondó, ítélkező, esetleg a horóci vendégek földjét illető földesúri minőségében. Az átirat keletkezésénél a föld vagy földcsek fölötti későbbi perrel vagy perekkel való összefüggése nem feltétlen, de nem is zárható ki, sőt valószínű. Lényeges vonása ugyanis e 3. alatti káptalani iratnak, hogy a keretszöveg lezáró passzusában az ítélet végrehajtásának (határhelyjelölés, birtokbavezetés) megtörténtét is tanúsítja. *Ennyivel többet mond tehát a 2. sz. ítéletlevélnél.*

A jogi relevanciák mentén nem lehetetlen, hogy az ítéletlevél végrehajtást illető hiányossága, avagy egyéb dokumentációs mulasztás vagy hiány tette szükségessé a végrehajtás ilyen módon való utólagos igazolását. Ezt a feltevést támasztja alá a két okirat közötti tartalmi különbség: az ítéletlevél maga is utal, de csupán az ítélet megerősítéséül egy bizonyos Jakab mester jelenlétére és pecsétjére; a káptalani irat viszont ugyanerre a Jakab mesterre hivatkozva *azt is tanúsítja*, hogy az ítélet végrehajtása mint „szóban forgó ügylet” a helyszínen jelen volt „Jakab mesternek a színe előtt elintéztet iyeret”.

Feltehetően ez a kiegészítés (pótlás) ad magyarázatot rá, miért volt szüksége a várispánságnak, illetve maguknak az ítélkező várispánoknak ezen átirat beszerezésére. Ugyanis az újabb per és ítélet újabb önkényes birtokfoglalásra utal, ami azonban csak akkor volt újabb jogsérelemnek (és újabb per és ítélet alapjának) tekinthető, ha az előző ítélet végrehajtása már megtörtént. **Ennek a jogi helyzetnek az igazolására maga az**

¹³ Lényképe a III. alatti.

ítélet (2.sz. oklevél) önmagában nem, csak a végrehajtás megtörténtének káptalani okirathoz foglalt tanúsításával együtt alkalmas.

Ezek után vizsgáljuk meg a 2. és 4-5. szám alatt közölt oklevelek párhuzamát és összefüggéseit.

1/

E három okirat lényegében két illetve három egymástól független jogi aktus dokumentuma:

- a 2. szám alatti irat egy ítéletlevél;
- a 4. és 5. alatti pedig egy másik ítélet végrehajtásának tanúsítványa, következésképp
- a három irat két különböző per együttes dokumentuma is egyben.

Ugyanis a 2. alatti ítélet bírái Kumorzán és Tamás trencsényi megyésispáni udvarbírák voltak, a 4. és 5. alatti okiratok pedig István (ugyancsak trencsényi) megyésispáni udvarbíró ítéletét idézve, annak végrehajtását tanúsítják.

Kétségtelen tény tehát hogy ezek az iratok két különböző pert és ítéletet dokumentálnak.

Ami viszont azt a kérdést illeti, hogy a perekben ugyanazon vagy más-más földterületekről, illetve a dülői avagy más földről van-e szó, ismét tartalmi következtetésekre vagyunk utalva.

Mindhárom peres okiratban

- Sadoch és Balázs javára ítélt, ám a
- horóciak igényével is terhelt
- Suchyca/Zuhuice/Zuchuice-patak menti földterületek szerepelnek,

de

- egyik irat se nevezi azt Sadochék oldalán sem királyi adománynak, sem dülői földnek,

ellenkezőleg

- az ítélet a Sadoch-rokonság „régtől fogva örökségi jogon birtokolt¹⁴” de a horóciak által „bitorolt” földjének mondja,

- a két káptalani tanúsvitvány pedig úgy utal a horóciak királyi adományt emlegető (bizonyítani nem tudott) hivatkozására, hogy a földet itt sem nevezi dulóinak.

E körben lényeges elem, hogy a királyi adománylevél „Dulow nevű ... elhagyott Trencsén megyei föld” eladományozásáról szól, mely a határleírásból következtethetően meglehetősen nagy területű, sok más birtokkal szomszédos, ám egységes birtoktest volt, talán korábbi birtokosáról (annak neve vagy foglalkozása¹⁵ után) elnevezve. De éppen mert ilyen megkülönböztető néven ismerték, valószínű, hogy ha ezt a birtokot - úgy is mint királyi adományt - érintette volna akár csak részben is a horóciak földfoglaló akciója vagy a pereskedés, a Dulow birtoknév mint „lokatívusz” vagy/és az adományi jelleg mint **jogalap**, semmiképpen nem lett volna mellőzhető a későbbi ítéletekben. Csak úgy, mint ahogy a horóciak királyi adománya, illetve Sadochék „örökjogú birtoklásra” való hivatkozása is feltűnik az okiratokban.

Az adománylevélben az adományföld „elhagyott” (gazdátlan?) minősítése önmagában is cáfolja, hogy a horóciak birtokfoglalása az adománybirtokot érte volna. Hiszen ha az, akár a hivatkozott de nem bizonyított

¹⁴ ... tehát nem adományos!

¹⁵ Duló: egykor bíró, bírósági ember, bírói döntést végrehajtó (dulló, dúló) jelentésű névszó, a hun-székely nyelvjárási területeken még a XVII-XVIII. században is *szolgabíró* jelentéssel volt használatos. E helyütt gondolhatunk a korabeli vági, vágmenti székelyekre utaló oklevélelőre is (mely bár Győrffy szerint elírás folytán a vátyi /Déldunántúl/ székelyekre vonatkozik, ez azonban csak értelmezési feltevés, ám nem bizonyosság; de gondolhatunk a századokkal korábbi és ugyancsak Atillától származtatott, tehát hun eredettudatú bolgár uralkodó-nemzetség Duló nevére, s arra, hogy az ókori-középkori *bíráskodás* uralkodói privilégium; az is figyelemre méltó, hogy a Duló dinasztia nevét a nyelvészet hajlamos a mi gyula méltóságunkkal egy töről fakadónak tekinteni. Bihorhanszületett Konstantintól pedig tudjuk, hogy a honfoglalás utáni - 950 körüli - magyaroknak egy főfőjedelmük és két *bírói* főméltóságuk volt, egyikük a gyula, másik pedig a karcsa).

királyi adomány, akár csupán tényleges használat folytán, bár csak részlegesen is a horóciak kezén lett volna, az adománylevél nem nevezhette volna azt e tény mellőzésével „elhagyottnak”. ÷ Más oldalról nézve: ha e birtoktest az adományozáskor (1258/59-ben) elhagyottnak számított, akkor a mindössze négy évvel későbbi ítéletben még egy belőle kifoglalt rész se lett volna (az adomány említése nélkül) „régől” tartó pereskedés tárgyának nevezhető. ÷ És viszont: ha ez a föld csak az adomány óta lett volna Sadochéké, akkor mindössze négy évvel később nem említhették volna a horóciakkal régől folytatott pereskedés tárgyának!

Itt az is mellőzhetetlen szempont, hogy az adománylevél az „elhagyott Dulow nevű föld” határaival érintett területeket a megkülönböztetésükre legalkalmasabb módon nevezi meg. Ha már van határozott helynevük - mint Dulónak -, akkor azzal (Premezleyez nevű hely, Nedelychtelky nevű hely, Zabreg), vagy a tulajdoni helyzetre való utalással (Premysl malma, várnépek földje), avagy csak az általános jelentésű határozatlan névelővel említi (egy mezei föld, egy kiszáradt völgy, egy bérce), hasonlóan a 2., 4. és 5. sz. okiratban az elfoglalt vitás földdarab „bizonyos rész” vagy „bizonyos föld” megnevezéséhez. Ha a bitorolt peres föld csak a „bizonyos” általánosságával nevezhető meg, és csak a „régóta” vagy „hosszú ideje” tartó pereskedés tárgyaként jelölhető, akkor semmi esetre se tartozhatott az akkor már határozott nevű dulói adománybirtokhoz.

Végül, de nem utoljára: a 2. sz. ítélettel csak akkor nevezhette a peres földterületet Sadochék „örökségi jogú földjének”, ha az kivülesett a dulói adományon. Ugyanis Duló Sadochnak és Balázsnak még nem lehetett öröklött földje, hiszen abban apjuk érdeme után ugyan, de ők maguk a saját személyükben voltak az adományosok!!! Nem változtat Duló ilyen jogi helyzetén az a körülmény sem, hogy az adománylevél a gyermektelcén Premysl kérésére arról is rendelkezik, hogy az ő birtokai „örökjogú birtoklásra” unokaöccsére, Sadochra és Balázusra szálljanak, mert ez a rendelkezés nem a csak hármuknak adományozott Dulót érinti hanem Premysl malmát (meg talán Premezleyezt) és mindazon birtokait is, *amelyekkel együtt* lett a szerviensek sorába emelve (s amelyek egyébként a nemzetségi öröklés szabályai alá esve és a rokoni viszonyoktól függően, a családi közösségre vagy a rokonság más tagjaira is szállhattak volna).

Mind ezekből ugyancsak az következik, hogy a percekkel, ítéletekkel és végrehajtással érintett földterület még részben sem a dulói adománybirtok volt, hanem egy attól független, s avval csak szomszédos földdarab.

2/

Abban a kérdésben azonban, hogy a két (vagy több) perben ugyanarról a földdarabról, annak ismételt bitorlásáról és visszaadásáról, avagy különböző földrészekről volt-e szó, továbbra is következtetésre vagyunk szorítva.

A/ Az 1262-63 években keletkezett 2. számú ítéletlevél a per tárgyát képező birtokrészt

- már akkor is **hosszú ideje** folyó pereskedés tárgyának mondja, és
- Sadochék **örökségi jogú** földjéből elbitoroltnak, amelyet
- az „**egykori**” Baas trencsényi ispán idejében foglaltak el a horóciak.

Ez az adatsor is azt bizonyítja, hogy az „egykor” elfoglalt s „hosszú ideje” peres földterület aligha tartozhatott az 1259 körül - tehát csupán 3-4 évvel korábban - még „elhagyott földként” adományozott, tehát 1262-63-ban még friss adománynak számító Dulóhoz.

Ebben a perben Hyrc, Pál és a Gowor (Guar, Horóc) faluban élő többi vendégtelepes volt alperesként Sadoch és Balázs ellenfele: tehát az elmarasztalt földfoglaló.

B/ A 4. számú, 1268-ban kelt káptalani ítélet-végrehajtási tanúsítvány szerint a második perben Godizlaus dománizsi pap és horóci rokonai, Herk és atyafiai, a megölt Lőrinc fia Péter és Heim voltak az elmarasztalt földfoglaló alperesek, míg a felperes ezúttal is Sadoch és Balázs.

Tehát míg a felperes mindkét perben Sadoch és Balázs, az alperesek személye változó, bár közöttük is van egy személy, aki mindkét perben (rokonságával együtt) szerepel, és akit a tanúsítványban Herk, az ítéletlevélben pedig Hyrc néven neveznek.

C/ Az 5. számú, 1272 évi káptalani végrehajtási tanúsítványban ugyanezek a személyek, tehát felperesként Sadoch és Balázs, alperesi oldalon pedig Godizlaus¹⁶, Herk /Herchk/ és Lőrinc fiai Péter és Heim /Heym/ járnak el.

A két (4. /1268/ és 5. /1272./) káptalani okirat további közös vonása, hogy mindkettőben az ismeretlen keltezésű, de ugyanazon István trencsényi ispántól származó ítélet végrehajtását tanúsítják. Az ítélet nyomán a Sadochék birtokába bocsátandó földterületet is hasonlóan írják le: egybehangzóan „*a Zuhuice/Zuchoice nevű patak mentén fekvő föld*”-nek nevezve azt.

Ezek az adatok azt valószínűsítik, hogy a vitás földterület mindkét perben azonos. A vele kapcsolatos két, egymást követő perre pedig feltehetően úgy kerülhetett sor, hogy Kumorzán és Tamás ispán határkijelölő (és birtokbaadó¹⁷) ítélete után a horóciak részéről egy újabb bitorló foglalás történt, s ezt a halálesethez is vezető újabb konfliktust zárta le István mester ítélete és annak végrehajtása, a végrehajtásról kiállított káptalani tanúsítvány szerint.

*

Íme tehát, valamennyi ide vonatkozó adat és összefüggés azt támasztja alá, hogy a kétszer /vagy többször/ is jogtalanul elfoglalt peres földterület nem a dulói adománybirtok, s nem is annak része volt, hanem Sadochék régi, örökléssel háramlott családi birtokához tartozott.

¹⁶ Másutt Hodizlausnak, vagy egyszerűen csak H betűvel nevezve.

¹⁷ Ezen birtokbaadás igazolása végett volt szükség a végrehajtás megtörténtevel kiegészített 3. sz. káptalani átiratra.

III. A végrehajtási tanúsítványok tanúságáról:

A Szerző a 14. oldalon a következőket írja: „Bár látszólag a fogott bírák kiszakta összeg megfizetésével itt - 1268-han¹⁸ - végleg lezárult az ügy, alább mégis, a négy évvel később kelt 5. számú oklevél újból lezárja a viszályt, nagyrészt szó szerint az itt olvashatókkal egyezően, ráadásul más összegű pénzfizetési kötelezettség mellett. Hogy mi volt az oka ennek, az éppen úgy homályba vész, mint ahogy az is, hogy Nosk fiai miért pereskednek és főleg miért fizetnek - talán kétszer is (?) - olyan földért, amelyet egyrészt királyi adományból birtokoltak, másrészt amelynek tárgyában ellenfeleiket pereszteseknek nyilvánították egyszer már”. Mivel ez a - látszólagos - bizonytalanság is erősítheti a hitelességi kételyeket, ezen kérdés jogászai vizsgálata sem fölösleges.

Remélem, hogy az eddigi elemzés megnyugtató bizonyossággal mutatta ki, hogy a peres viszály nem a dulói királyi adományt érinti! Azt is valószínűsíthettük, hogy a nem feltétlenül, de feltehetően azonos földterületek iránti perek ismétlődésének nem az ítékezés vagy a jogalap bizonytalanságában rejlik az oka, hanem a jogtalan földfoglalás (bitorlás) megismétlésében. Ami természetesen újabb perhez vezetett, s vezetne ma is, mert egy adott rendelkezés végrehajtása után elkövetett újabb jogsérelem újabb jogi rendezést /pert, ítéletet/ igényel. Tehát jogi értelemben nincs olyan homály, amely megzavarhatná az értékelést.

Ennek figyelembevételével nézzük meg, mi az oka a négy év különbséggel de ugyanott, ugyanazon ítélet alapján és ugyanazon felek között keletkezett végrehajtási tanúsítványok kettősségének, és bennük főleg a pénzösszeg-megjelölési eltéréseknek.

¹⁸ 4. sz. okirat.

Kétségtelen, hogy ugyanannak az ítéletnek a végrehajtásáról szól mindkét káptalani irat. De mert ugyanegy ítélethez joghatályosan csak egy végrehajtási aktus¹⁹ fűződhet, valóban kérdéses és mindenképpen tisztázandó a második tanúsítvány szerepe és jogi relevanciája.

Lényeges különbség a két irat tartalmában, hogy

az 1268 évi első tanúsítvány

- egyedül Balázst mondja fizetésre kötelezettnek valamint az ítélet szerinti összeg megfizetőjének, továbbá
- egyedül Balázsnak és örököseinek adja át a vitás földterületet „örökre szóló békés birtoklásra”,
- így Sadoch szinte csak aszisztál az ügyletben, végül
- egyetlen 16 márkás összegben jelöli meg a horóciaknak járó és megfizetett pénzt;

az 1272 évi második tanúsítvány viszont

- részösszegekre bontja a horóciak járandóságát,
- Balázst csupán a 4 márkás vérdíj kötelezettjeként nevezi meg, más fizetnivalót az ő nevéhez nem köt, ám
- Sadoch papot is a föld birtokbavételnek jogosultjaként említi,
- a föld átengedése fejében pedig egyedül Sadoch nevéhez fűzve nevez meg szám szerint 6 márkát fizetnivalót, így
- a horóciaknak járó összeg valóban mindössze $4+6=10$ márkának tűnik a szövegben.

De vajon helyes-e a második tanúsítvány ilyen értelmezése? Valóban más-más pénzösszegről, és valóban kétszeri fizetésről van-e szó? Ennek vizsgálatához meg kell néznünk, hogyan szól valójában az 1272 évi irat szorosan ide vágó szövege. Ami szerint tehát Godizlausz és horóci rokonsága a Zuchuice nevű patak mentén fekvő földdarab átengedése fejében „*az előbb mondott Balázstól nevezetesen is, valamint Sadoch paptól hat*

¹⁹ Sikertelen végrehajtási kísérlet több is lehet, de sikeres, befejezett végrehajtás csak egy.

*márkát kapott*²⁰! Márpedig ez azt jelenti, hogy Balázstól is hatot, Sadochtól is hatot, összesen kétszer hat, tehát 12 márkát, ami a 4 márkás vérdíjjal együtt ugyanazt a 16 márkát teszi ki, mint ami az 1268-as okiratban összcvontan szerepel!

Azonos tehát a bíró, azonos az ítélet, azonos az alapjául szolgáló tényállás, végül azonos a megfizetendő összeg is. Már csak azt kell a jogi kritériumok segítségével tisztázni, hogy

- a két okirat valóban kétszeri végrehajtást és kétszeri fizetést tanúsít-e, és
- mi okból tér el Sadoch szerepe a két okiratban?

Miután az ítéleti hivatkozások mellett a pénzösszeg azonossága is azt bizonyítja, hogy ugyanazon ítélet végrehajtási dokumentumairól van szó, a kétszeri végrehajtást pedig a jog kizárja, feltételezhető, hogy a két okirat párhuzamára a Sadoch szerepét illető szövegbeli eltérések adhatnak magyarázatot. Ebben viszont csak találgatási lehetőségeink vannak. Egyes adatok azonban erre is alkalmat adnak.

Tény, hogy Sadoch és Balázs egy birtokcsere folytán került a horóci-rokon Godizlausz pap helyére a domanizsai birtokokban. Ettől fogva a dulói /Dulói?/ család ezen ága Domanizsa körzetében szerepel. Az is tény, hogy az okiratok keletkezése idején már egyházi törvény volt a papi nőtlenségre, de nálunk sem a cölibátus nem volt még kizárólagos, sem a papi rendből való kilépés és családalapítás nem volt lehetetlen. Mint feltehető, Sadoch életerős, katonás, aktív ember volt, az pedig ugyancsak tény, hogy a család nevére utaló Domanizsa-közi települések egyike, Sadočné, még ma is az ő nevét viseli, egyértelmű utalással arra, hogy az az ő és leszármazottainak /örökösének/ birtoka volt. Mindazon következtetés, ami e tényekből levonható, életszerű magyarázatot adhat a fenti kérdésekre.

Lehetséges ugyanis, hogy 1268 és 1272 között Sadoch és Balázs életében jelentős változás következett be. Egyfelől a Domanizsára való áttelepülés lehetőségével, másfelől talán Sadoch családi állapotát illetően is. Örökösökre nyílt kilátása, s ezért szükségesnek látta okiratilag is biztosítani a saját és örökösei jogát ahhoz a

²⁰ Idézet a 17. oldalon olvasható fordításból.

birtokhoz, amelyre az 1268-as tanúsítvánnyal kizárólag Balázs szerzett örököseire is kiterjedő kétségtelen és dokumentáltan bizonyítható jogot, azzal, hogy a Horóciaknak járó pénz megfizetésénél és az átengedett /visszaszerzett/ föld birtokbavételénél csak és kifejezetten Balázst és az ő örököseit nevezi meg az irat. Valószínű tehát, hogy az etekintetben más tartalmú 1272 évi tanúsítvány rendeltetése az volt, hogy Sadochnak és örököseinek az ezen földhöz való jogait - amelyek 1268-ban még nem látszottak fontosnak - helyreállítsa avagy Balázshoz hasonlóan deklarálja. Végül lehet, hogy a cseréhez volt szükség Sadoch birtokjogainak rehabilitáló deklarálására. Legalábbis a szövegezésbeli eltérést annak ilyen jellegű *jogkövetkezményei* indokolják leginkább.

(Az sem zárható ki, hogy a káptalan előtt Sadochékkal együtt másodszor is megjelent horóciak meglepő együttműködését az magyarázza, hogy a tervezett Duló-Domanizsa csere már alakulóban volt, s abban ők is épp oly érdekelték voltak, mint Sadochék. Nyilván Dulóval együtt a perekben vitás földterület is tárgya volt a cserének, amit a horóciak csak így szerezhettek meg véglegesen, Sadochék pedig a vizzálytalan nyugalmat váltották meg ezzel az ügylettel. Mindenesetre nem bizonyult rossz választásnak a csere, hiszen ez után a család évszázadokig, s részben még ma is e védett domanizsai ősi tájban élt, él és virágzik.)

Tehát sommásan összefoglalva a kiegészítő jogászai szempontokat, e dokumentációs tanulmányhoz hozzá fűzhetjük annak bizonyosságát, hogy az Árpád-kori oklevélanyag úgynevezett problematikussága csupán az értelmezési körülményekben rejlik, nem magában a tartalomban. Az őscinket a várjobbágyi állapothól a királyi szerviensek közé emelő adománylevél tartalmilag hiteles, és nem csupán egy - legjobb esetben is csak - interpolált változat. Eleinket azonban nem ez a birtokadomány tette Trencsén vármegyei földbirtokossá, az csupán kiegészítette az ősi örökséget, a földet, amelyen éltek. Ezt az ősi örökséget - s nem a királyi adományt - rövidítette meg a horóci hospes (vendég) várnépke bitorló birtokfoglalása, ami ellen a királyi adományos Premysl és Nosk örökösei, a családnak is nevet adó Sadoch (a pap) és fivére a harcias Balázs kerestek peres úton jogi védelmet. A dokumentumok hosszas pereskedésre, konkrétan /legalább/ két perre utalnak. A foglalási bitorlások és a perek azonban nem a

dulói adományt, hanem - már azt megelőző időből eredően - a vele szomszédos ősi földet érintették. Sadoch és Balázs szemmél látható következetességgel sőt eréllyel volt azon, hogy a jogsérelmet és birtokaik - birtokaink - megrövidítését elhárítsák.

Ami pedig az okiratok Árpád-kori jogtörténeti értékét illeti: mind a trencsényi várszervezet és bíraskodás, mind a korabeli jogbiztonság és jogérvényesítés (végrehajtás) jogszokási viszonyaira - sőt a személyes hadbavonulási és életmódbeli szokásokra is - érdekes adatokkal szolgálnak. Különösen egy ilyen egybeszerkesztett gyűjteményben, amely a levéltári szakirodalomban eddig csak külön-külön publikált oklevelek egyedi olvasati s fordítási sajátosságait és szükségszerű értelmezési anomáliáit nemcsak magán viseli, de kitűnő elemzéssel kommentálva - láthatóvá is téve azokat - a jogászai értelmezés alapjait is megveti, s nemcsak családi haszonnal, de a jogtörténeti kutatásban is hasznosan.

IV. Végül engedjessék meg még néhány egyéb észrevétel.

a/ Érdekes kérdés, hogy vajon miért ragaszkodott Sadoch és Balázs oly nagyon a Suchyca patakon túli területéhez? S miért ragaszkodtak hozzá ismétlődő földfoglalással maguk a horóciak is? A magyarázat lehet egyszerűen az is, hogy eleink ősi földje lévén, családi érdekből; mások pedig a vendégjoggal visszaélő terjeszkedési törekvésekből. Ám ennél naturálisabb magyarázatul szolgál a tény, hogy a víz lételem, a vizek birtoklása létérdek. Gondoljunk csak arra, hogy az életet jelentő folyóvíz mi mindent biztosíthat a partján élőknek, s főként milyen gazdasági előnyöket annak, aki azt másokkal való osztozás nélkül, kizárólagosan birtokolja. Életlehetőséget, élıhetőséget, illetve az életminőség magasabb színvonalát. A kizárólagosság mindezen előnyök sokszorosát, a versenyképesség, a meggazdagodás és kiemelkedés fokozott lehetőségét. A teljesen önálló és korlátlan - tehát a lehető leggazdaságosabb - vízvételi és használati: malomtartási, halászati,

vadászati, itatási, öntözési, len- és kenderáztatási, gyapjúmosási, filcesítési, bőrkikészítési, sőt közlekedési-szállítási, fausztatási, stb. lehetőséget és feltételeket.

A vélelmezett fordítási változat szerint a Suchyca pataknak a dulói földdel átelleni partját, a vízfolyástól bizonyos távolságra gát választotta el a horóciak földjétől. Márpedig ennek a gátnak - ha valóban az volt -, vízszabályozó szerepe nyilvánvaló. A Suchyca a hegyek felől fut le a Vágba, esőzés, olvadás idején sokszorosra duzzadó vízmennyiséggel. Amelynek a horóci földre áradását a gát úgy akadályozta, hogy ugyanakkor a vizet - szükség esetén - a dulói földre irányíthatta, vagy azon tarthatta. E megoldás öntözési szerepét és hasznát szükségtelen hangsúlyozni. Valamint azt is, hogy ugyanezen szempontok a csak jóval szerényebb patakkal rendelkező horóciakat is mily erősen mozgósíthatták a Suchyca balpartjának megszerzésére. Botorság lenne azt hinnünk, hogy őseinknek nem voltak korszerűen fejlett gazdálkodás-tudományi ismereteik és koncepcióik.

Valószínűleg nem járunk messze az igazságtól, ha a peres-vitás földterületet a Suchyca pata: árterében, ítéletlevél szerinti határvonalát pedig a pataknak a horóciak felé eső oldalon emelt gátjában azonosítjuk.

Ha jól megfontoljuk: a Duló-Domanizsa-i cserében is szerepe lehetett a víznek: a horóciak ezzel szerezték meg maguknak a Zuhycha/Suchyca mindkét partját, míg Sadochék ennek révén kaptak háborítatlan és kizárólagos jogot a talán már akkor is Domanižáról nevezett mai Domanižanka völgyére és vizekben bővelkedő környékére.

b/ Néhány adománylevélbeli helynévhez:

Lednic: eredetileg Duló körzetében, de innen a településnév Kislednic (Malé Lednice) néven átkerült Domanizsa körzetébe is²¹. A korabeli helynév Lcdnici Márk említésckor bizonyára még nem a mai Lcdnicróna (Lednické Rovne) helyére vonatkozott (bár minden bizonnyal az is a várhoz tartozó földc rész volt), hanem a Lednic patak völgyében feljebb /a könyvbe fűzött térképen már nem látható/ Lednic várára, amelyről Fényes

²¹ Figyelemreméltó a Pruska – Pružina helynévpár is.

Elek Geographiai szótára is szól, mint „kősziklára épült régi várról” (a kirándulásunkkor voltunk is ott). Nevezetessége, hogy a Morvaországba tőlünk a „Morva kapuhoz”, onnan nézve pedig a „Magyar kapunak” nevezett átjáróhoz vezető utat védte, és hogy Zrínyi Ilona vára is volt egy időben, amikor is Szádeczky Miklós volt a várnagya.

A „nagy út” helyjelölés azonosítása ma már szinte lehetetlen. Egyik lehetőség volna a Vág jobb partja mentén az országhatáron túlra is elvezető út, amelyen a hegyek mögül a tatárok is beözönlöttek Trencsén vármegyébe. De nem vethető el az ebből Horócnál Nyugat felé elágazó, s a Lednici várhoz vezető út sem. Az én egyéni határvonal-rekonstrukcióm ez utóbbit tartja valószínűbbnek²², de a vágmenti utat sem zárja ki, feltéve ha az a Vágtól számottevő távolságra, nem az ártéri síkon hanem a hegyek oldalában - például a mai 346-os vagy/és 507-es út vonalán - követte a folyó irányát. (Ez esetben a vitás földterület csakis a Suchyca legalsó szakasza mentén lehetett.)

c/ Olvasati hiba van például a 2. számú ítéletlevél publikált változatában, amely a ma is élő Rakolup (az oklevélben Raculup) helynevet a Bakulup olvasattal közli, s ennek megfelelően a fordítás is Baculupnak írja, Rakolup-i Pál nevében. Kétségtelen, hogy ebben az iratban a kezdő nagy R írása csak picit tér el a nagy B formájától, a helynév mai alakja azonban segít felismerni a vonalvezetési különbséget²³. Annál is inkább, mivel az ítéletlevél 3. szám alatti átirata²⁴ bár latinosan, de már helyesen írja „Paulus de **Raculup**” névét.

²² Duló felől ma is vezet közvetlen út Lednic felé.

²³ V.ö.: a II. sz. fénykép 13. sorának elején a Racolup B-nek olvasott „R” betűjét az ugyanezen sor közepén írt Bork, vagy pl. a második sor közepén lévő Blasco „B”-jével.

²⁴ A III. sz. fénykép 16. sorának első harmadában.

d/ Feltűnő, hogy a királyi adománylevél fordításában Sadoch helyett Sradok nevet olvasunk²⁵, legalábbis a publikált olvasat szerint. Maga az irat e név első két betűjénél toll-hegy-hibát (a vonalak közelségéből támadt tintaösszefolyást?) mutat²⁶, s ez bizonytalanná teszi, hogy valóban „Sr” betűkkel kezdődik a személynév. Aminek a valószínűség azért sem túl nagy, mivel ez a névalak csak itt fordul elő, a további korabeli okiratok²⁷ (még a 2. sz. ítéletével 3. szám alatti átirata²⁸ is), mind a Sadoch névalakot használják. Ez pedig - latin szövegről lévén szó - Sa-, tehát „Szá” hangzós kezdőszótgű névre utal. Így a név ilyen alakja credhet clírásból, a nem mindennapi név hangzásának félreértéséből is. De felmerül annak lehetősége is, hogy a kissé elpacásodott első S betűt követő vonalka nem r betűt jelöl, hanem csak összekötő vonal az S és a között, vagy esetleg az S melletti c, ami a korabeli betűvetésben a magyar sz hangnak a jelölésére szolgált, s így nem Ssr, hanem az S~ vagy Sc írásmódnak megfelelően csupán sz hangzóval olvasandó. Így áll pl. a XIII. századi Sceretem, Scereteu, Scemere, Scelemen, Scech (Szécs?), Scemes, Scerda-Scereda, vagy az itt is előforduló Jacobus de Scepus /Szepesi Jakab/ személynévben is.

Figyelemreméltó az is, hogy ugyanitt a név utolsó betűje „k” az egyébként szokásos ch (=c vagy inkább cs hangzó) helyett. Talán ennek is az a magyarázata, hogy az egyébként ritka²⁹ magyar Szádocs név az oklevél írója előtt ismeretlen volt, s hangzása után inkább az ismertebb bibliai Szádok papi személynév - avagy a hun-

²⁵ Az I. sz. fénykép 7. sorának végén. (Radvánszky Béla – Závodszy Levente Sadoch olvasattal közli, Szentpétery S[er]jadok-nak olvassa, R. Marsinánál a Codex diplomaticus et epistolaris Slovaciac /Slovenský Diplomatar) második kötetében Seradok olvasatot találunk. Zsoldos Attila is ezzel él, az oklevélre Marsinánál többször is hivatkozva „A szent király szabadjai” c. művében.)

²⁶ Az I. sz. fénykép 7. sorának utolsó szava.

²⁷ Pl. a II. sz. fénykép 7. sorának negyedik szava /a papír első hajtásánál/.

²⁸ A III. sz. fénykép 7. sorának utolsó előtti szava.

²⁹ Eddigi tudomásom szerint máshol nem maradt fenn.

székely szádokfa névszó - nyomán frt itt „k” betűt. A mai helynév Sádočné/Szádocsné alakja is a korabeli *cs (-ocs)* végződésre utal.

*

Már befejeztem e munkát, amikor **Gézával**, a család nagy utazó-túrázójával beszéltem róla, s értesültem Tőle, hogy neki egy 1973 évi csehszlovák turista térképen sikerült - Almási Tibor azonosítási feltevését és az itteni oklevélértelmezést is alátámasztva - a Suchycát pontosan azonosítani. Az illető térképen a mai Kvašov patakánál zárójelben még fel van tüntetve a régi név: „**Suchlica**”-ként! Mióta pedig meg is kaptam Gézától a nevezetes térképet, azon azt látom, hogy *a ma Horóctól Kvasov falu és Lednic vára iránt vezető út nyomvonala, legalábbis a Kvasov/Suchlicát Horóc fölött megközelítő s Kvasov faluig*³⁰ *azzal együtt futó szakaszon, igen emlékeztet az ítéletlevél gátat idéző határvonalára*³¹. Mclynek a dulói határt érintő kezdete attól a ponttól valószínű, ahol ma Kvasov és Podhora helységek között, az út áttér a Kvasov/Suchlica jobb oldaláról a balpartra! Itt a vízfolyás kissé meg is törik, ami a kereszteződésben az út és a meder között olyan távolságot ad, amelyen akár az emlegetett kettős határjelnek, vagy azok egyikének is akadna helye³².

³⁰ Kvasov helynevet az oklevelek még nem említnek.

³¹ A gátak - praktikus okokból - gyakran váltak utóbb úttá is egyúttal, az utak pedig sokáig maradnak változatlanok. Nemcsak ma, akkor is szempont volt, hogy az utak lehetőleg ne sok területet vegyenek el a hasznos földtulajdonból. A határok sérthetetlensége, lerombolhatatlansága, elmozdíthatatlansága pedig olyan érdek volt, amely szívesen alkalmazott jól felismerhető természetcs, és természetnél fogva tartós határjelceket. Mint pl. az építmények /malom, gát/, folyómeder, heg, bérc, kő /szikla/, fa, vagy akár olyan bokor, cserje, amely kivágva vagy elpusztulva tuskójáról vagy a földben maradt gyökereiről reprodukálja önmagát /pl. a tihanyi adománylevél mogyoróbokra, ami tuskóról újra sarjad/.

³² Tény, hogy ebben a kereszteződésben kétfelől egy-egy kisebb ér is csatlakozik a Kvasov/Suchlicához (amelynek ezt megelőző, felső - Kvasov falu fölötti - szakaszát a térkép Zákopčie /Zákopčie?/ névvel nevezi). Helytörténeti ismeretek kellenének e sajátosságok netáni oklevélértelmezési értékeléséhez. Családi körben azonban megpendíthető az a gondolat, hogy a szempontunkból kritikus út- és víz-kereszteződési pontnál hozzá csatlakozó két kis erecskét is

Minden jel arra utal tehát, hogy a mai Kvasov patak volt a dulói adományföld **északi határa**, túlszárnyán a gáttal határolt „örökjogú” földdarabbal. A **déli határ** kezdete vagy a Tovarský torkolata alatt, vagy attól északra lehetett. az azonban igen valószínű, hogy Premysl malma ennek partján volt, s talán ez - vagy a közelben - volt az a Vazuch nevezetű víz is, amelyen át Nedelychtelky felé vette az irányt. Itt talán a korabeli vízszabályozás mellett az sem érdektelen lehetőség, hogy holtág természetes körülmények között is keletkezhet, s a határleírás elején. még a Vág közelében említett „Vazuch nevezetű víz” (**aqua**, vagyis csak víz és nem pl. fluvius /folyó/ vagy rivulus /patakocskas, csermely/, tehát *nem folyóvíz*!) **Vazuch** neve minden valószínűség szerint a Vág folyónév korabeli szláv (szláv hun-avar?³³) származéka. Nem zárható ki, hogy holtág neve volt.

Nehéz és bizonytalan az azonosítás, az azonban valószínűnek látszik, hogy a dulói birtok a mai Čižová nevű hegyet vagy legalább annak a Suchyca és a Vág felé eső oldalait is magába foglalta. Úgy tűnik, hogy a „nagy

talán Suchycának nevezték. Feltéve, hogy így van, lehetséges, hogy itt, a déli ágacsánál ereszkedett bele a Suchycába Mikusfalva felől a Čižová vagy a turista-térképen afölött sötét folttal jelzett kisebb magaslat „bércén át” a donációs határ! ... Talán. (Oklevéltanulmányozási tapasztalataim szerint a bérc akkor még nem a mai „magasba meredő hegy- vagy sziklacsúcs” értelemben volt használatos. Inkább csak a /bármilyen/ magaslat, domb, hegy kihegyesedő legmagasabb pontját jelentette.)

³³ Ezt a lehetőséget ma még csak családi körben említem, hozzátéve, hogy eddigi tapasztalataim szerint az *-oc*, *-ocs*, *-olc*, *-olcs* végű helynevek általában a feltételezhetően túlélő avar /és hun/ lakosú területeken fordulnak elő; hasonlóképpen a *bérc*=*Berch* okleveles földrajzi nevek is. S itt megint gondolhatunk a Vág mentén emlegetett székelőkre, mint túlélő - és Anonymus által hűségese és hűtlenek szerinti differenciálással emlegetett - helyi lakosságra, melynek hűtlenjeit Árpád fejedelem széttelepítette „nehogy megromítsák a hűségeseket is”. Itt kulcskérdés, hogy kik lehettek a kikhez, milyen jogi mérce szerint, hűek vagy hűségese, amiért éppen Árpád *büntette* s büntethette őket? Vajon nem a kettős vagy többes honfoglalás, netán (akár „csak” a szkíta kultúrkörön belüli, de a *köztudatban élő*) hun-avar-magyar rokonság egyik korabeli nyoma ez az anonymusi adatközlés? ...

hcgycn” /=Čižovč?/ csak a tuhinyecikkel kellett osztozniuk. Erre utalnak a terepviszonyok és a telcpülcs-helyek is: Tuhinyec, Mikusfalva, a mai Kvasov /Kvassó/, Podhora /=hcgyalja/, Horóc pontozzák körül azt a patakok által is határolt természeti egységet, melynek Vág felőli fejeánél Duló települt³⁴.

A Kvašov ma a Lednicába torkollik, de ez, a Lednica folyásirányát tekintve, nem zárja ki, hogy a korabeli terepviszonyok között itt (a torkolati szakaszon) a ma már erősen szabályozott Vág egyik ágának medre volt. Elvégre két oklevél is Vágnak nevezi azt a folyót, amelybe akkor a Suchyca víz ömlött. Géza térképe is azt mutatja, hogy itt ma egy holt meder gyűjti magába a Lednica, a Kvasov/Suchlica, a Tovarský, és a térképen még nem nevezett további két patak vizét.

Ami pedig a vizek által meghatározott települési viszonyokat illeti, Horócnak is van egy gyengébb kis patakocskája, nagyjából a helység mai magjában. Duló eredeti betelepítési körülményeit nem ismerjük, s az adománylevél szövege sem utal rá, hogy akkor ott már Premyslék előtt is falvas település lett volna. Az azonban valószínű, hogy ez a terület „elhagyott” föld csak akkor lehetett, ha azt korábban birtokolta valaki. Az is lehetséges, hogy Sadochék eredeti birtokai, amelyekkel együtt lettek a szerviensek rendjébe emelve, Premysl malmával és talán a Premezleyez nevű hellyel, sőt a Suchyca-túloldali, balparti földdarabbal együtt, mintegy körbepontozva azt, több helyen is szomszédosak voltak a dulói földdel. Ez is praktikus oka lehetett a közbeeső dulói adománynak. Mindenesetre a víz előbb említett jelentőségét jelzi, hogy Duló falu is a vízpartra telepedett, majd pedig hogy Horóc is - a szerényebb patak felől - ebbe az irányba terjeszkedett.

Géza beszélgetésünkön azon tűnődött, hogy ha Sadochék ennyire ragaszkodtak Dulóhoz, miért mentek bele éppen az ellenséges Horóciakkal való cserébe? Kétségtelenül nagyobb földhöz jutottak így, de akár ezzel együtt is, vajon elegendő-e a kellemetlen szomszédság egy ilyen döntés indokához? Azt hiszem akkor járunk

³⁴ A korabeli gazdálkodást még korántsem az árutermelés jellemezte. Az önellátó gazdálkodásban pedig erdőre, fára és vadászati-halászati lehetőségekre, legelőterületekre, ezek használati értéke szerint a művelt termőföldénél nagyobb mértékkel volt szükség. Mindezek eléggé kellemes arányban találhatók a dulói birtok azonosítható és feltételezett határai között.

legközelebb a lényeghez, ha - itt is - a jogi hátteret keressük. Itt a legfontosabb tény, hogy vármegyén belül történt a csere, mégpedig az akkor még a Trencsényi vár fennhatósága, s egyben királyi rendelkezés alatt álló vágbesztercei birtokkal. Másik lényeges körülmény, hogy a horóciak vendégek, várhospesek voltak, tehát a földdel, amelyen ilyen minőségben tanyáztak, nem volt szabad rendelkezésük. Az idő múltán szükségszerűen bekövetkező túlnépesedés pedig szinte kényszerítette őket az erőszakos terjeszkedésre, ami láthatóan nem volt tölük idegen megoldás. A szomszédaiak közül csak az eredetileg várjobbágyi státuszú, de ekkor már szerviensek Sadochéknak volt olyan szabadságuk - birtokaikkal való rendelkezési jogosultságuk -, amellyel kár nélkül állhattak odébb³⁵. A csere pedig nem a szomszéd Horóciakkal kötött, hanem a tatárok után meggyérült népességű Domanizsán működő *pap* rokonukkal. A papság birtokviszonyai a Szentistváni kezdetektől privilegizáltak voltak, s nem utolsó sorban ennek révén váltak idővel nemes státuszúakká. Talán kellett a cserehez felsőbb jóváhagyás is, de ezek a körülmények lehetővé tették Sadoch *pap* és fivére Balázs számára a szerviense-státusz és vele járóan a földbirtokkal való rendelkezési jog változatlan fenntartását. E csere révén egyúttal védettebb, és az utódok terjeszkedésére nagyobb lehetőséget biztosító térbe kerültek. Ezt mutatja az ágak kardosvaszkai és szádecsei, majd cselkőlehotai (és závadai) elkülönülése, a távolabbi pontokon pedig Kislednic és Pruzsina, ami azonban már a soltésztság eredménye is lehet.

Mindenesetre a csere életrevaló emberek életrevaló döntésének bizonyult.

*

Ennyi volt, amit jogászai szemmel tekintve az okiratokba - és Szádeczky-Kardoss Géza segítségének, s némi saját helyismeretnek is köszönhetően -, egy-egy vitás pontot több oldalról is megvitatva, hozzáfűzhettem Almási Tibor kiváló, köszönnivalóan gondos és szép szerkesztésű munkájához.

³⁵ Mint ismert szomszéd, Lednichei Márk jöhetett volna még számításba, annak azonban akkora hatalma volt, hogy vele nyilván nem mertek szembeszállni a vendég-várnépi státusú horóciak.

